

6 | 15

Justitiële verkenningen

Ouderenmishandeling

Verschijnt 6 maal per jaar • jaargang 41 • december

Boom Juridische uitgevers

Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum
Ministerie van Veiligheid en Justitie

Woningovervallen op ouderen: een zeldzaam, maar heftig fenomeen

*B. Rovers en S. Mesu**

'Verdachte en zijn mededader hebben het slachtoffer [een bejaarde man] – onmiddellijk nadat deze nietsvermoedend zijn voordeur had geopend – vastgegrepen, de trap op gesleurd, hem krachtig in het gezicht gestompt, hem een mes getoond en zijn duim zodanig hard omgebogen voor het verkrijgen van de pincode dat het aanbrengen van gips nodig was. De zich in het dossier bevindende foto's van het aangezichtsletsel van het slachtoffer spreken voor zich. Ten slotte hebben verdachte en zijn mededader het slachtoffer aan polsen en enkels vastgebonden met een stofzuigersnoer en zo hebben ze hem in hulpeloze toestand achtergelaten. Uit de aangifte is voorts af te leiden dat de overvallers kennelijk hadden verwacht een kluis met (veel) geld aan te treffen.'¹

Dit is een beschrijving van een woningoverval op een ouder echtpaar, in een uitspraak van het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden van 20 augustus 2015. Het bevat nog meer akelige details, die we hier hebben weggelaten. Wie de rechtbankverslagen van de afgelopen jaren over woningovervallen op ouderen raadpleegt, ziet telkens een min of meer vergelijkbaar beeld: een zeer gewelddadig delict, waarbij de buit meestal niet noemenswaardig is.

Overvallen worden is voor de meeste mensen een zeer heftige ervaring en veel slachtoffers raken hierdoor ook getraumatiseerd (Harrison & Kinner 1998; Matthews 2002). Het is niet moeilijk voor te stellen dat dit in nog sterkere mate geldt voor ouderen die thuis overvallen worden. In een onderzoek naar overvallen van enkele jaren geleden merkten de auteurs op dat er iets vreemds aan de hand is met woningovervallen op ouderen. Het blijkt hierbij significant vaker dan bij andere

* Dr. Ben Rovers is criminoloog/onderzoeker bij onderzoeksbureau BTVO in Den Bosch. Sally Mesu MSc is teamleider Informatieknooppunt Korpsleiding (en voormalig onderzoeker) bij de Nationale Politie.

¹ Rechtspraak.nl: ECLI:NL:GHARL:2015:6115.

(woning)overvallen te gaan om incidenten waarbij de daders géén gebruik maken van (vuur)wapens, terwijl de slachtoffers wel vaker dan gemiddeld ernstige verwondingen oplopen. Een ander opvallend fenomeen is dat bij dit type overvallen relatief vaak vrouwelijke daders betrokken zijn. Ten slotte blijkt, net als in het voorbeeld hiervoor, dat heel vaak geen sprake is van een noemenswaardige buit (Rovers e.a. 2010).

Deze bevindingen roepen verschillende vragen op die we in dit artikel willen behandelen, zoals de vraag wie nu de daders van deze delicten zijn en wat hun eventuele relatie met de slachtoffers is. Zijn er daders die zich exclusief toeleggen op deze doelgroep? En waarom komen we, in afwijking van wat gebruikelijk is, bij dit type overvallen relatief veel vrouwelijke daders tegen? Zijn er factoren aan te wijzen die de kans om slachtoffer te worden, doen toenemen? En zo ja, is het mogelijk hier iets tegen te doen? Ook willen we de vraag beantwoorden waarom deze delicten vaak zo gewelddadig verlopen.

In de conclusie zullen we onze antwoorden beschouwen in het licht van overheidsinspanningen die erop gericht zijn ouderen te stimuleren om langer zelfstandig te blijven wonen.² In beleidsdiscussies hierover ligt de nadruk vooral op aangepast wonen en zorgbehoefte, maar deze ontwikkeling heeft uiteraard ook implicaties op het vlak van sociale veiligheid. Geven de onderzoeksbevindingen aanleiding ons zorgen te maken over de kwetsbaarheid van zelfstandig wonende ouderen?

Eerst wordt in dit artikel een cijfermatig beeld geschetst van de aard, omvang en ontwikkeling van het fenomeen, waarna wordt ingezoomd op de daders van dit delict en hun werkwijzen. Hier gaan we ook in op de risicofactoren voor slachtofferschap. Vervolgens behandelen wij de achtergronden van het geweld dat plaatsvindt tijdens de overval en de vraag of dit eventueel voorkomen kan worden.

Er is de laatste jaren in Nederland, sinds het verschijnen van de voornoemde fenomeenanalyse, aardig wat onderzoek gedaan naar overvallen in het algemeen en woningovervallen in het bijzonder. Dit betekent dat er nieuwe inzichten zijn opgedaan waarover we in dit artikel kunnen rapporteren. Tegelijkertijd moet worden opgemerkt dat veel specifieke kennis die nodig is om bovenstaande vragen goed en volledig te kunnen beantwoorden, nog ontbreekt; het beschikbare onder-

² *Kamerstukken II 2014/15, 32847, 182.*

zoek zoomt meestal niet in op deze specifieke doelgroep. We moeten daarom slagen om de arm houden. Eigen hypothesen en extrapolaties op basis van beschikbaar onderzoek zullen we telkens expliciet markeren.

Aard en omvang van woningovervallen op ouderen

In 2009 bereikte het aantal overvallen in Nederland een piek met bijna 3.000 incidenten. Vorig jaar was dit aantal gedaald tot onder 1.300.³ Het percentage woningovervallen neemt al wel jaren toe. Bedroeg het aandeel in 2000 nog 16% van het totaal, vorig jaar was dit opgelopen tot 40% (Rovers & Fijnaut 2016). In absolute aantallen ontlopen deze twee jaren elkaar minder sterk. In 2000 ging het om 447 woningovervallen, in 2014 om 505. De relatieve toename heeft vooral te maken met het feit dat overvallen op winkels en andere bedrijven dalen, terwijl dit niet het geval is voor overvallen op woningen. Overigens zijn het niet de woningen van ouderen die het meest overvallen worden: het aandeel van overvallen op privéwoningen (waar géén ouderen wonen) bedroeg in 2014 27%. In hetzelfde jaar bedroeg het aandeel woningovervallen op ouderen 9%; in absolute cijfers ging het bij de laatste categorie om 115 incidenten.⁴ De kans om thuis overvallen te worden, varieert niet tussen 65-plussers en 65-minners. Gemiddeld 9 op de 100.000 huishoudens (ouder én jonger) overkomt dit jaarlijks. De kans om thuis overvallen te worden is kleiner dan een tiende promille (Mesu e.a. 2013). In kwantitatieve zin gaat het hier dus om een fenomeen van zeer beperkte omvang. Op basis van de beschikbare politiecijfers kunnen we ook niet spreken van een toename in de afgelopen jaren: het aantal incidenten fluctueert al jaren tussen circa 80 en 120 incidenten per jaar, met een uitschieter in 2009, toen 160 woningovervallen op ouderen plaatsvonden.⁵

Zoals in de inleiding reeds werd aangegeven, wijken woningovervallen op ouderen in enkele belangrijke opzichten af van andere woningovervallen en van overvallen op andere objecten. Om dit te illustreren hebben we een deel van de data van Rovers e.a. (2010) opnieuw

3 Over langere termijn bezien (vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw tot nu) is sprake van een sterk cyclisch verloop in het aantal incidenten: jaren van afname worden gevolgd door jaren van toename en omgekeerd.

4 Cijfers op basis van politieregistratie van incidenten (Rovers & Fijnaut 2016).

5 Bron: Rovers e.a. 2010, Politie Project HIC/Landelijke Overval Coördinatie.

geanalyseerd. Het gaat om cijfers die afkomstig zijn uit het Landelijk Overvallen Registratiesysteem (LORS) van de politie. Dit inmiddels opgeheven systeem bevat gegevens over overvallen die hebben plaatsgevonden en als er verdachten bekend zijn, ook gegevens over deze personen. Als er geen verdachten bekend zijn, kunnen er wel gegevens over daders in zitten, op basis van verklaringen van slachtoffers en/of getuigen. Voor verdere methodische verantwoording wordt verwezen naar de bron.

Het gaat om alle door de politie geregistreerde overvallen in de periode 2000 tot en met 2009. Het betreft respectievelijk 1.035 woningovervallen op ouderen, 4.620 overvallen op andere woningen en 18.710 overvallen op andersoortige objecten. Ondanks de enigszins gedateerde gegevens geven deze data ons inziens een goed beeld van de verschillen die we ook nu nog kunnen aantreffen.

Een belangrijk verschil doet zich voor bij de daders. 10% van de woningovervallen op ouderen wordt enkel door vrouwen gepleegd, bij de overige overvallen schommelt dit rond de 1%.⁶ Nog eens 6% wordt gepleegd door zowel mannen als vrouwen. Dit geldt ook voor de andere woningovervallen, maar bij overvallen op andere objecten is dit slechts 1%. Met andere woorden, bij overvallen op woningen komen veel vaker vrouwelijke daders voor dan bij overvallen op bedrijven (7,5 tegen 2%), maar bij woningovervallen op ouderen geldt dit zelfs voor meer dan 16%.

In meer dan de helft van de gevallen wordt er bij een woningoverval op ouderen geen wapen gesignaleerd of is sprake van een 'onbekend wapen' (bijvoorbeeld een puntig voorwerp in een plastic zak). Dit wijkt sterk af van andere (woning)overvallen, waarbij veel vaker (>50%) vuurwapens worden gebruikt. Bij woningovervallen op ouderen wordt slechts in 20% van de gevallen gebruik gemaakt van een vuurwapen. Het toegepaste geweld ligt op een vergelijkbaar niveau met andere woningovervallen: bij meer dan vier op de vijf incidenten wordt fysiek geweld tegen de slachtoffers gebruikt (bij overvallen op bedrijfsobjecten is dit bij 'slechts' 48% aan de orde).

Er is ook gekeken naar de organisatiegraad van de overvallen, de voorbereidingen die men heeft getroffen, de hulpmiddelen die men meeneemt en de tijd die men bezig is met de uitvoering van de overval.⁷

6 Deze cijfers zijn gebaseerd op verklaringen van slachtoffers.

7 Dit is een grove indicatie op basis van beperkt datamateriaal. Voor de operationalisering, zie Rovers e.a. 2010, p. 33.

Woningovervallen kennen gemiddeld een hogere organisatiegraad dan overvallen op bedrijfsobjecten, maar overvallen op ouderenwoningen laten een organisatiegraad zien die hiertussenin ligt. Verder vallen woningovervallen op ouderen op door de geringe buit: de mediane buit bedraagt € 200, bij de andere (woning)overvallen ligt deze tussen € 650 en € 700.⁸ In meer dan de helft van de gevallen wordt er minder dan € 250 aan waarde buitgemaakt. Ten slotte is bij deze overvallen vaker sprake van een situatie waarin slechts één persoon thuis is (>85%). Bij de andere overvallen komt dit minder vaak voor (65-67%). Daar zijn vaker twee of meer personen aanwezig. Kortom, woningovervallen op ouderen kennen ten opzichte van andere (woning)overvallen enkele specifieke kenmerken: er zijn veel vaker vrouwen als dader bij betrokken en een deel wordt zelfs alleen door vrouwen gepleegd, de bewapening is doorgaans 'lichter' (veel minder vaak vuurwapens), maar het geweld is niettemin vergelijkbaar met andere woningovervallen. Verder is de organisatiegraad minder dan bij andere woningovervallen en wordt er ook veel minder buitgemaakt. Er is daarnaast ook vaker dan bij andere overvallen sprake van een slachtoffer dat alleen thuis is.

Daders en hun werkwijze

Achtergrondkenmerken van overvallers

Wie zijn de daders van deze overvallen? Rovers en Fijnaut (2016) beschrijven, op basis van een inventarisatie van beschikbaar onderzoek, de kenmerken die overvallers gemeen hebben: het gaat om een bijzonder problematische groep die zeer hoog scoort op risicofactoren voor ernstige criminaliteit en geweld, en die ook de hoogste recidivecijfers laat zien in vergelijking met andere groepen criminelen. De problemen waarmee deze daders in hun leven kampen, zijn niet alleen zeer omvangrijk en complex, ze bestrijken vaak ook een groot aantal leefgebieden, zoals wonen, relaties, gezin, psychologische en psychiatrische problematiek, criminele vrienden, middelengebruik, enzovoort. Er zijn geen redenen om aan te nemen dat overvallers die het

8 De mediaan geeft de middelste waarneming (50% van de waarnemingen ligt erboven). Dit is voor overvallen een betere centrummaat dan het gemiddelde, omdat uitschieters naar boven het gemiddelde nogal kunnen vertekenen.

gemunt hebben op ouderen wezenlijk afwijken van dit patroon. Wel kunnen we een onderscheid maken tussen overvallers die zich (enigszins of gedegen) voorbereiden en overvallers die overvallen als een *hit and run* uitvoeren. Bij woningovervallen op ouderen lijken beide categorieën min of meer evenredig vertegenwoordigd. Overvallen die alleen door vrouwen worden uitgevoerd, zitten vooral in de laatste categorie: deze richten zich bijna altijd op een alleenstaande oudere, er worden geen wapens gebruikt, er vallen ook minder vaak gewonden en de buit is naar verhouding minimaal.⁹ Bedenk wel dat het hierbij maar om enkele gevallen (circa tien) per jaar gaat.

Locatie/slachtofferkeus

Overvallen in het algemeen laten zich vooral onderscheiden naar de mate van georganiseerdheid: professioneel versus amateuristisch (Yapp 2010). De professionele overval wordt beter gepland en langer voorbereid, de amateuristische overval wordt meer impulsief gepleegd, omdat zich een gelegenheid voordoet (er stond bijvoorbeeld een raam of deur open). De mate van voorbereiding moeten we overigens niet overschatten, want overvallers besteden hier niet per se veel tijd aan. Hogeveen (2008) heeft woningovervallers geïnterviewd en hun gevraagd hoe ze van tevoren hadden verwacht dat de overval zou gaan verlopen. Twee derde van hen had hierover nagedacht, maar bij een substantieel deel ging het plan niet veel verder dan ‘de woning binnen gaan, de buit bemachtigen en de woning verlaten’.

Uit onderzoek van politiedossiers blijkt dat de meeste woningovervallers (55%) binnenkomen door aan te bellen, waarbij soms gebruik wordt gemaakt van een smoes of een vermomming. Overvallers verschaffen zich in 26% van de gevallen toegang door in te breken en in 11% van de gevallen wordt het slachtoffer overrompeld in de buurt van zijn huis (Mesu e.a. 2011). Overvallers willen over het algemeen zo snel mogelijk weer naar buiten met de buit, al zijn er ook overvallers die lijken te kicken op het gebruik van geweld of op het intimideren van het slachtoffer.

Als het gaat om de locatiekeuze van overvallers, dan weten we dat *spatial awareness* (of *awareness space*) hierbij een cruciale rol speelt. Deze term komt uit de geografische criminologie en suggereert dat bekend-

9 Bron: heranalyse op data van Rovers e.a. (2010).

heid met een gebied voor daders een belangrijke factor is bij de bepaling van doelwitten (Lersch & Hart 2011). Daders beschikken over *spatial awareness* in gebieden waar ze wonen of werken of waar ze anderszins bekend zijn (Bernasco & Block 2009; Bernasco 2010). Ook bij woningovervallen op ouderen is dit aan de orde. Waarschijnlijk kunnen we hierbij wel een onderscheid maken tussen impulsief uitgevoerde overvallen (*hit and run*) en overvallen waaraan meer voorbereiding vooraf is gegaan. Bij de eerste categorie is het belang van *spatial awareness* groter: het gaat bij deze overvallen vaker om daders uit de buurt of daders die anderszins bekend zijn in de omgeving. Bij meer professioneel uitgevoerde woningovervallen richten de daders zich bij voorbaat op een specifiek object. Het belang van reeds aanwezig omgevingsbewustzijn is hier veel kleiner. Voorbereidingen, in de vorm van bijvoorbeeld observaties, worden ingezet om een eventueel gebrek aan *spatial awareness* te compenseren.

Doelwit niet willekeurig

Woningovervallen worden over het algemeen niet willekeurig gepleegd, overvallers kiezen hun doelwit – en dan vooral hun slachtoffer – bewust uit (Bernasco e.a. 2013). Uit een onderzoek naar de locatiekeuze van overvallers, op basis van een schriftelijke bevraging van rechercheurs, kwam naar voren dat overvallers – niet heel verrassend – uit zijn op geld of kostbaarheden (Mesu e.a. 2013).¹⁰ Woningovervallers baseren zich bij de slachtofferkeuze over het algemeen op indicatoren dat ‘er iets te halen is’. De door hen gewenste hoge buit verwachten zij te vinden bij criminelen, bij ondernemers en bij vermogenden. Zij baseren zich daarbij op informatie die ze via tipgevers hebben ontvangen, of die ze via opvangen, bijvoorbeeld in gesprekken in de kroeg of op de sportclub. Vanzelfsprekend kunnen ook kenmerken van een luxueuze levensstijl die voor iedereen zichtbaar zijn, zoals een dure villa, luxe auto’s of een zwembad in de tuin, overvallers aantrekken. Wanneer overvallers andere motieven hebben, zoals wraak nemen of het vereffenen van een schuld, dan heeft de slachtofferkeuze niet zoveel met de vermogenspositie van het slacht-

¹⁰ De ondervraagde rechercheurs waren betrokken bij onderzoek naar woningovervallen en werden bevraagd over ‘zachte zaaksinformatie’. Dit is informatie die wel tussen de oren van de betrokkenen zit, maar om allerlei redenen niet in politiedossiers terecht komt (Mesu e.a. 2013, p. 45-46).

offer te maken, maar ligt deze in de relationele sfeer. Het gaat dan vaak om niet-terugbetaalde leningen (bij kennissen), om ruzies over de afwikkeling van een erfenis of om onenigheid in de financiële afwikkeling van een scheiding. Wanneer drugs het doel zijn, hebben overvaller en slachtoffer vaak een indirecte connectie via het criminele circuit. Daarbij wil het overigens nog wel eens voorkomen dat een overvaller zich vergist en een verdieping te hoog is, of in een huis ernaast. In dat geval is het slachtoffer de dupe van een vergissing van de overvaller. In slechts een op de tien woningovervallen op oudere slachtoffers was sprake van een relatie tussen dader en slachtoffer. Dat aandeel ligt veel hoger bij slachtoffers die crimineel actief waren, bij ondernemers of bij mensen met dubieuze contacten. Echter, ouderen kunnen óók vermogend zijn, criminele activiteiten ontplooiën of onenigheid hebben met anderen. Over het algemeen zijn dat dan ook de redenen dat zij slachtoffer worden en speelt hun leeftijd in het keuzeproces van de daders geen belangrijke rol. Kwetsbare personen lijken wel iets vaker slachtoffer te worden van een impulsieve dader. Dan is er geen sprake van willekeur, maar is deze persoon slachtoffer geworden omdat hij door een passerende dader werd ingeschat als een gemakkelijk slachtoffer (Mesu e.a. 2013).

Risicofactoren

Factoren die het risico om overvallen te worden verhogen, vloeien voort uit het voorgaande. Zichtbaar bezit van waardevolle goederen trekt overvallers aan, maar het risico op slachtofferschap neemt vooral toe of af door de personen met wie iemand direct of indirect in contact staat. Deze personen kunnen informatie bewust of onbewust doorspelen naar derden, of zelf kwade bedoelingen hebben. Wanneer onbekenden op de hoogte zijn van de aanwezigheid van waardevolle spullen in huis, zoals werkluif of een louche vriendje van de zoon van de buurman, wordt het risico groter. Loslippige personen vergroten het risico op slachtofferschap van zichzelf of van hun kennissen. Ook het onderhouden van contacten met criminelen of mensen met dubieuze activiteiten – of het zelf uitvoeren van schimmige zaken – brengt risico's met zich mee. Logischerwijs kunnen verder conflicten risico-verhogend zijn, maar ook dit hangt weer samen met de persoon in kwestie. Lang niet iedereen zal immers wraak willen nemen of zich de betwiste goederen met geweld toe-eigenen.

Achtergronden van toegepast geweld

Zoals eerder aangegeven, wordt bij woningovervallen vaker geweld gebruikt en vallen er vaker gewonden dan bij andere overvallen. Dit hangt samen met de dynamiek van het delict. Woningovervallers gebruiken minder vaak een (vuur)wapen, terwijl het gebruik van een wapen afschrikwekkend werkt. Wanneer slachtoffers zich door (vuur)wapengebruik geïntimideerd voelen, 'hoeft' een dader minder vaak zijn toevlucht te nemen tot geweld omdat het slachtoffer gehoorzaamt. Hoe minder geïntimideerd een slachtoffer zich echter voelt, hoe sneller hij zich zal verzetten. En slachtoffers die weerstand bieden (de dader aanvallen, om hulp roepen, vluchten, enz.), lokken meestal een gewelddadige reactie uit bij de dader (Mesu e.a. 2011; Bernasco e.a. 2013).

Ook slachtofferkenmerken zijn van invloed op het gebruik van geweld. Overvallers anticiperen op hun slachtoffer en bepalen van tevoren op wat voor manier zij het slachtoffer tegemoet treden. Is de overvaller eenmaal in de woning, dan bepaalt vooral het gedrag van het slachtoffer of de overvaller geweld gaat gebruiken. Wanneer een slachtoffer zich anders gedraagt dan de overvaller had verwacht, wordt een woningoverval al snel gewelddadig. We weten dat overvallers, wanneer zij een *streetwise* slachtoffer verwachten aan te treffen, bij aanvang van het delict meteen (fors) geweld gebruiken om indruk op het slachtoffer te maken en eventuele tegenstand direct de kop in te drukken (Bernasco e.a. 2013). Daarop doorredenerend zou het omgekeerd ook zo kunnen zijn dat overvallers, wanneer zij een bejaard slachtoffer verwachten, zich relatief relaxed opstellen. Oudere slachtoffers zouden hierdoor wel eens meer ruimte kunnen voelen om zich te verzetten, waardoor de overval uiteindelijk uitmondt in meer geweldgebruik.

Het feit dat overvallers anticiperen op het gedrag van hun slachtoffer, betekent nog niet dat zij dit gedrag goed inschatten. We weten uit daderonderzoek dat woningovervallers verwachten dat slachtoffers gewillig meewerken en geen noemenswaardig verzet zullen plegen (Hogeveen 2008; Bernasco e.a. 2013). Het tegenovergestelde is echter het geval: waar veel winkelmedewerkers getraind zijn in de omgang met overvallers, geldt dit niet voor mensen in hun eigen woning. Zij verwachten geen vreemde mensen in hun huis en weten niet hoe zij daarop moeten reageren. Het is ook goed voorstelbaar dat iemand die

tijdens zijn werk wordt overvallen sneller spullen afgeeft (die toch niet van hem zijn) en de spullen van de baas niet met zijn leven gaat verdedigen. Dat gevoel is heel anders wanneer het gaat om de eigen bezittingen in het eigen huis: deze worden niet graag aan een vreemde afgegeven en soms met geweld verdedigd. De inbreuk die de overvaller maakt, is persoonlijker en komt veel dichterbij het slachtoffer. Wanneer we dit toespitsen op ouderen speelt nog mee dat – tegen de verwachtingen in – eerder onderzoek erop lijkt te wijzen dat oudere slachtoffers nog assertiever reageren dan jongere slachtoffers (Mesu e.a. 2011). Een op de vier 65-plussers uit de steekproef van overvalzaken viel de woningovervaller aan, terwijl 65-minners dit slechts in een op de negen gevallen deden.¹¹

Bij overvallen die niet volgens het verwachte scenario verlopen, moet een overvaller improviseren. Hogeveen (2008) geeft aan dat slechts 38% van de geïnterviewde overvallers van tevoren had bedacht wat ze zouden gaan doen wanneer het slachtoffer niet mee zou werken. Er zijn overvallers die in paniek raken en hun toevlucht nemen tot extreem geweld. Sommige overvallers proberen het slachtoffer te overreden om mee te werken: 'Ik wil u niets aandoen, meneer. Geef me nu maar het geld, dan ga ik weg.' Het komt echter maar zelden voor – wanneer een overvaller al binnen is – dat hij het opgeeft en de benen neemt.

Het plegen van een woningoverval is een gecompliceerd delict, omdat daders geen voorverkenning kunnen doen en weinig zicht hebben op de aanwezigheid van andere mensen (of dieren). Er doen zich onverwachtse situaties voor, slachtoffers reageren onvoorspelbaar en de overvallers, die zich daar slecht op hebben voorbereid, weten niet goed meer wat zij moeten doen. Deze dynamiek leidt ertoe dat er meer en ernstiger geweld wordt toegepast dan bij andere overvallen. Specifiek voor ouderen geldt dan nog dat zij een wat brozer lichaam hebben én dat ze zich vaker verweren dan jongere slachtoffers. Wanneer vervolgens tegen hen geweld wordt gebruikt, zullen zij sneller iets breken of andere ernstige verwondingen oplopen dan jongere slachtoffers. Het gebruikte geweld hoeft dus niet erger te zijn om toch ernstigere verwondingen te veroorzaken.

11 Dit resultaat was niet significant, maar wel erg opvallend. N was 163 slachtoffers, waaronder 41 bejaarden. 10 van hen vielen de dader aan. Verder in de steekproef: 122 65-minners, van wie 14 de dader aanvielen.

Uit de onderzoeken die de afgelopen jaren zijn gedaan naar woningovervallen, kan worden opgemaakt dat het RAAK-principe de beste handelingsstrategie voor slachtoffers is. Slachtoffers van woningovervallen wordt geadviseerd om Rustig te blijven, te Aanvaarden dat hij of zij overvallen wordt, zijn spullen Af te geven en goed te Kijken naar de kenmerken van de dader. Het slachtoffer raakt dan weliswaar zijn spullen kwijt, maar de kans op verwondingen is een stuk kleiner. Bernasco e.a. (2013) stellen in hun onderzoek zelfs dat wanneer het midden van geweld het doel is, slachtoffers de dader het best actief kunnen faciliteren. Meewerken met de overvaller is geen garantie dat er geen geweld zal worden gebruikt, maar de kans op geweld is veel kleiner en de kans op ernstig letsel ook. Lang niet alle overvallers willen geweld gebruiken, omdat ze weten dat de strafmaat dan hoger wordt, of omdat zij überhaupt niet graag geweld gebruiken.¹²

Conclusies

Met circa honderd incidenten per jaar, een slachtofferkans van minder dan een tiende promille en geen noemenswaardige toename in de voorbije jaren vormen woningovervallen op ouderen een probleem van zeer beperkte omvang. De gevolgen voor de betrokkenen kunnen niettemin groot zijn.

Er zijn op dit moment geen aanwijzingen dat ouderen als groep een specifiek doelwit vormen voor woningovervallers. De keuzes die overvallers maken om een woning binnen te gaan, lijken in de meeste gevallen niet anders te zijn dan bij andere overvallen. De grotere aanwezigheid van vrouwelijke daders bij woningovervallen op ouderen lijkt – gelet op de kenmerken van deze delicten – vooral een aanwijzing voor daders die uit de nabijheid van het slachtoffer komen. Overigens kan de opvallende aanwezigheid van vrouwen bij dit delict ook duiden op een ander aspect: vrouwen worden in sommige gevallen misschien bewust ingezet om gemakkelijker toegang tot de woning te krijgen. Ook het feit dat deze overvallen plaatsvinden met ‘lichtere’ bewapening is voor meer dan één uitleg vatbaar. Het kan enerzijds duiden op meer impulsieve daders (uit de omgeving van het slachtoffer), ander-

12 Morrison en O'Donnell (1996) hebben erop gewezen dat de boodschap aan potentiële slachtoffers om geen verzet te plegen ook averechtse effecten kan hebben: het kan overvallers juist stimuleren om dit delict te plegen.

zijds kan het te maken hebben met de verwachting van daders dat van ouderen geen noemenswaardig verzet verwacht hoeft te worden. De verwondingen die ouderen bij deze overvallen oplopen, zijn deels specifiek voor deze doelgroep: tegen de verwachting in blijken ouderen zich sterker tegen overvallers te verzetten dan jongeren, en hun fysieke kwetsbaarheid vergroot de gevolgen van het geweld dat op hen wordt toegepast. Anderzijds is het toegepaste geweld vooral een gevolg van de complexe situatie die een woningoverval voor de overvaller oplevert: de onbekende ruimtes en het onvoorspelbare gedrag van bewoners 'dwingen' overvallers sneller hun toevlucht tot geweld te nemen. Dit geldt vooral voor de minder professionele overvallers die slecht voorbereid zijn.

Op basis van de beperkte omvang van het fenomeen, het feit dat hierin geen noemenswaardige verandering plaatsvindt en het ontbreken van een focus bij daders op ouderen als specifieke doelgroep concluderen we dat er op dit moment geen aanleiding is om extra alert te zijn op de kwetsbaarheid van zelfstandig wonende ouderen voor dit delict. De kans om slachtoffer te worden is uitermate gering, zeker als de gebruikelijke voorzorgsmaatregelen worden genomen om buitenstaanders niet 'op ideeën te brengen'.

In de afgelopen jaren is wel de nodige aandacht geweest voor preventievoorlichting aan (potentiële) slachtoffers, ook specifiek gericht op zelfstandig wonende ouderen (CCV 2015). Het is de vraag hoeveel meerwaarde dit heeft, de kans om slachtoffer te worden is immers verwaarloosbaar klein. Tegelijkertijd kan deze voorlichting wel als bijwerking hebben dat de angst onder ouderen om slachtoffer te worden toeneemt.

Ter preventie zou kunnen worden overwogen om in communicatie over woningovervallen meer nadruk te leggen op de complexiteit van het delict. Zoals hierboven beschreven, onderschatten overvallers het delict en gaan zij er al te gemakkelijk van uit dat het slachtoffer geen weerstand zal bieden. Tevens mislukken woningovervallen vaker dan gemiddeld en is de buit over het algemeen erg laag. Het zou ons inziens de moeite lonen om hier in programma's als 'Opsporing Verzocht' aandacht aan te besteden. Niet met het doel overvallers beter voor te bereiden op wat hun te wachten staat, maar om hen af te schrikken en duidelijk te maken dat hier niet 'gemakkelijk veel geld te halen is'. Eerder het tegenovergestelde: het loopt vaak uit de hand en de buit valt bijna altijd tegen.

Literatuur

Bernasco 2010

W. Bernasco, 'A sentimental journey to crime: Effects of residential history on crime location choice', *Criminology* (48) 2010, afl. 2, p. 389-416.

Bernasco & Block 2009

W. Bernasco & R. Block. 'Where offenders choose to attack: A discrete choice model of robberies in Chicago', *Criminology* (47) 2009, afl. 1, p. 93-129.

Bernasco e.a. 2013

W. Bernasco, M.R. Lindegaard & S. Jacques, *Overvallen vanuit daderperspectief. Situationele aspecten van gewelddadige, niet-gewelddadige en afgeblazen overvallen*, Apeldoorn/Amsterdam: Politie & Wetenschap/NSCR 2013.

CCV 2015

CCV, *Aanpak woningovervallen*, 2015, www.hetccv.nl/instrumenten/overvallen/menu-achtergrond/menu-woningen/aanpak-woninovervallen.html (geraadpleegd op 1 november 2015).

Harrison & Kinner 1998

C.A. Harrison & S.A. Kinner, 'Correlates of psychological distress following armed robbery', *Journal of Traumatic Stress* (11) 1998, afl. 4, p. 787-797.

Hogeveen 2008

N. Hogeveen, *Hoor, wie klopt daar...? Een daderonderzoek ter verbetering van de aanpak van woningovervallen in Nederland*, Afstudeerscriptie Criminologie, Vrije Universiteit Amsterdam, Utrecht: [s.n.] 2008.

Lersch & Hart 2011

K.M. Lersch & T.C. Hart. *Space, time, and crime*, Durham, NC: Carolina Academic Press 2011.

Matthews 2002

R. Matthews, *Armed robbery*, Devon: Willan 2002.

Mesu e.a. 2011

S. Mesu, D. Bulten, D. van Nobelen & J. van Beek, *Woningovervallen ontmaskerd*, Zoetermeer: KLPD-IPOL 2011.

Mesu e.a. 2013

S. Mesu, D. van Nobelen, J. van der Mark & E. Verschuuren, *Gewelddadige vermogenscriminaliteit: overvallen en straatroof 2012*, Zoetermeer: KLPD-IPOL 2013.

Morrison & O'Donnell 1996

S.A. Morrison & I. O'Donnell, *An analysis of the decision-making practices of armed robbers*, Canberra: Office of Strategic Crime Assessments 1996.

Rovers & Fijnaut 2016

B. Rovers & C. Fijnaut, 'Overvalgeweld', in: M. Liem & E.R. Muller (red.), *Handboek geweld*, Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer 2016.

Rovers e.a. 2010

B. Rovers, M. Bruinsma, M. Jacobs, M. Jans, H. Moors, M. Siesling & C. Fijnaut, *Overval- len in Nederland. Een fenomeen- analyse en evaluatie van de aan- pak*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2010.

Yapp 2010

J.R. Yapp, *The profiling of robbery offending*, University of Birmingham 2010.